

KÖNYV

William G. Niederland: *Trauma und Kreativität* (Trauma és kreativitás). Nexus Verlag, Frankfurt am Main 1989.

EGY TARKA MADÁR NEW YORKBÓL

A német származású, idős korban nemrég elhunyt amerikai pszichoanalitikus, *William G. Niederland* munkássága Magyarországon még a szakmabeliek előtt is ismeretlen. Pedig Niederland érdemei a mélylélektani elméletben nem jelentéktelenek, Németországban két könyve — kutatásainak két irányzata — is feltűnést keltett.

Egyik könyv az úgynevezett túlélőtűnetcsoporttal foglalkozik. Maga Niederland — a német nyelvterületről származó más amerikai pszichoanalitikusokkal, *Bruno Bettelheim*-mel és *Ernst Federn*-nel ellentétben — soha nem volt koncentrációs tábor lakója, a zsidó származású tudósnak sikerült idejében emigrálnia hazájából, majd néhány év elmúltaival az egyre zsidóellenesebbé váló Mussolini-Olaszországból is. Az Egyesült Államokban a második világháború befejezése után a náci üldözések sok túlélőjét kezelte pszichoanalitikus rendelőjében, a Német Szövetségi Köztársaság New York-i konzulátusának bizalmi orvosaként működött. Másokkal együtt Niederland mutatott rá arra, hogy a náci haláltáborok túlélőinél pszichiátriai tünetek sokasága mutatkozhat; ezeket Niederland pszichoanalitikus módon értelmezte és elemezte.

Niederland érdeklődésének homlokterében állt egy pszichológiatörténeti kérdés, az úgynevezett Schreber- eset is. *Daniel Paul Schreber*, egy tekintélyes szászországi jogász 1885-ben megbetegedett, és az üldöztetési téboly diagnózisával kezelték Lipcsében. Az évekig tartó betegség után aprólékosan, őszintén és részletesen beszámolt tüneteiről *Egy idegbeteg visszaemlékezései* című önéletrajzában. Könyve mindmáig nem vesztette el az érdekességét, mert egyike a legjobb műveknek, amelyet elmebetegek a betegségükről írtak. A pszichiáterek majdnem egy évszázad után is olvassák, tanulmányozzák és buzgón kommentálják. Nem sokkal megjelenése után *Sigmund Freud* is felfigyelt Schreber autopszichopatográfiájára, és tanulmányt írt Schrebertől. Ez a Freud-munka rövid idő óta magyarul is olvasható, *A Patkányember — Klinikai esettanulmányok I.* című, a Cserépfalvi Kiadó Freud-sorozatában megjelent kötetben.

Freuddal azonban a Schreber-kutatás korántsem zárult le. Niederland érdeme, hogy felfigyelt Schreber apjának, *Daniel Gottlob Moritz Schreber*-nek könyveire. Az idősebb Schreber korának ismert pedagógusaként tevékenykedett. A Schreber-kertek — afféle hétvégi hobbikertek — fogalma Németországban a mai napig jól ismert. Ahogy könyveiből kiderül, az idősebb Schreber szigorú gyermeknevelési elveinek megvalósítására különböző, a gyermek mozgásszabadságát súlyosan korlátozó és mai szemmel már-már szadistának tűnő ortopédiai készülékeket talált fel, amelyeket annak idején széles körben alkalmaztak Európában és Észak-Amerikában. Ilyen volt például az az acélrúd, amelyet úgymond „az egyenes testtartás” elősegítésére a gyerek gerincoszlopára fektettek, és aztán szalagok

segítségével a derékhez, a vállhoz és a fejhez rögzítettek. A készüléket a gyerekeknek naponta több óráig kellett hordaniuk. Niederland mutatott rá: aligha kétséges, hogy az idősebb Schreber szörnyűséges készülékeit saját fiánál is alkalmazta, ami aztán eltorzított és a téveszméken átszűrte formában elmebetegségében is megjelent.

A túlélő-tünetszoport és a Schreber-kórtörténet Niederland kutatásainak azonban csak egyik, habár fontos területét jelentette. A frankfurti Nexus kiadó érdeme, hogy németre fordította és kötetbe gyűjtötte össze Niederland legfontosabb rövidebb írásait. Ezek túlnyomórészt angolul sem jelentek meg könyvformában.

A *Trauma és kreativitás* című kötet tanulmányai kivétel nélkül alkalmazott pszichoanalitikai, művészeti, orvos- és pszichológiatörténeti jellegűek. Az előszóíró neves német pszichoanalitikus, *Hans-Martin Lohmann* joggal mutat rá, hogy Niederland — habár maga is orvos, pszichiáter — nem követte az amerikai pszichoanalízisre jellemző „medikalizációs” irányzatot, amely a freudi tanokat a klinikumra, a pszichoanalitikus rendelőre próbálta korlátozni.

A kötet címe húségesen visszatükrözi Niederland elméleti törekvéseinek legfontosabb vonatkozását. A művészi és tudományos kreativitás jelenségét vizsgálva a pszichoanalitikusnak feltűnt, hogy sok neves, kiemelkedő művész és tudós élettörténetében fontos helyet foglalnak el túlnyomórészt gyermek- vagy ifjúkori betegségek, testi vagy lelki korlátozások, traumatikus élmények. A kreativitás lényegét vizsgálva Niederland arra a következtetésre jutott, hogy az alkotás egyfajta késői kísérletet jelentett a beteg-

ségek vagy a gyötrő élmények ellensúlyozására vagy meg nem történte tételére. *Jacques-Louis David*, a klasszicizmus kiemelkedő szobrása és festője, akinek arcát kinövés torzította el, harmonikus, szinte már sterilen tökéletes emberi alakokat örökített meg; *Herbert George Wells*, aki fiatal korában hosszú évekig a tüdőbajos halál árnyékában élt, megalkotta a tudományos-fantasztikus irodalomban később annyira elhíresült és egyfajta halhatatlanságot jelképező időgép fogalmát.

Niederland az Egyesült Államokban maga is jó néhány művészt, festőt és író kezelt pszichoanalitikus rendelőjében. Művészetpszichológiai következtetéseihez tehát nem csupán a művészet- és az irodalomtörténet tanulmányozása, hanem betegéi pszichoanalitikus gyógymódja révén is jutott.

A kötet tizenöt írásának áttanulmányozása után az olvasó azt a következtetést vonja le, hogy Niederland a klasszikus, ortodox pszichoanalízis elveit, a szimbólumfejtő irányzatot képviseli, amelyet legfeljebb az én-pszichoanalízis befolyásolt némileg, az én-pszichoanalízisre következő áramlatok — például az interperszonális vagy a társadalomkritikai mélylélektani irányzatok — alig-alig. Valószínűleg ezzel függ össze, hogy Niederland minden erénye ellenére sem vált ismertebbé a mainstream-pszichoanalízisen belül. Nyilván nem véletlen, hogy Niederland a magyar pszichoanalitikusok közül csak *Ferenczi*-t és *Róheim Gézá*-t (Ferencziné a szimbólumokkal foglalkozó hagyományos munkáit) idézi, de *Bálint Mihály*-t például egyáltalán nem.

Niederland érdeme, hogy szabad képzetársítási készsége sokkal kifejezettebb és szélesebb körű, mint a mai pszichoanalitikusok többségéé, akik általában fegyvel-

meztettebben és tudományosabban igyekeznek gondolkodni, mint a klasszikus pszichoanalízis korának az új felismerésektől némileg megrészegült — de a maiaknál mindenesetre kreatívabb — képviselői. Nem kétséges, hogy Niederland felismerései sok helyütt revelatív erejűek — hadd utaljunk itt a Kalifornia pszichoanalitikus jelentőségét elemző munkára, amely párhuzamot von „a boldog szigetek” középkori, kora újkori képzete és a tizenkilencedik századi, sőt részben későbbi Kalifornia-kép között —, helyenként azonban erőltetettnek és spekulatívnak tűnnek. (Ilyen a folyó-szimbolikáról írt tanulmány némely eszmefuttatása.)

Ez vonatkozik a kreativitás Niederland-féle „a veszteség jóvátételének” elméletére is. Nem kétséges, hogy sok vonatkozásban termékeny megközelítésről van szó, és kitűnően lehetne például *József Attila* és más Niederland által nyilván nem vagy alig ismert magyar művészek életművére, kreativitására is alkalmazni. Amikor azonban például *Picasso* kreativitása kapcsán csupán az alacsony növésre utal magyarázó elvként, az olvasó nehezen tudja elfojtani elégedetlenségét. Elvégre a 160 centiméteres testmagasság mégsem hasonlítható össze azzal, hogy *Edgar Allan Poe* gyermekként végig kellett hogy nézze anyja haldoklását — ami valódi, súlyos traumatikus élmény —, vagy hogy *Heinrich Schlieman*-nak, a modern régészet egyik megalapítójának apja valóban brutális, kegyetlen figura volt.

A kisebb-nagyobb lelki traumák — hiába, az emberi élet már ilyen — egyéb-

ként mindenütt jelenlevők, és alapos kutatással minden kiemelkedő művész vagy tudós életében, gyermekkorában találunk, ha mást nem, akkor alacsony testnövést vagy egy hozzátartozó halálát. E helyütt persze nem szándékozzuk megvívni a „zseni és betegség” évszázados, eldöntetlen tudományos vitájának végső ütköztétét, röviden azonban fel kell hívni arra a figyelmet, hogy amilyen egyoldalú a testi vagy lelki egészség és a kreativitás közti kapcsolat túlhangsúlyozása, annyira túlzott a másik véglelet képviselő „lombrosiánus” álláspont is. Mindenesetre Niederland érdeme a kreativitás dinamikus, diszharmonikus vonatkozásainak hangsúlyozása (amelyeket néha el-túlóz), annak kiemelése, hogy a kreativitás soha nem volt elsősorban „rózsaszín és másfél mázsa”, hanem állandó küzdelmet, harcot és nem utolsósorban szenvedést jelent.

Niederland tanulmányainak olvasása minden fenntartással együtt jelentős szellemi élmény. Az amerikai pszichoanalitikus stílusa világos, az itt-ott túlburjánzó spekulatív gondolatmenetektől eltekintve logikus, következetes és meggyőző, impozáns műveltsége lenyűgöző. Korunk immár egy-két évtizede némileg szintelen, már-már skolasztikusan unalmas pszichoanalitikus elméletében Niederland egyike azoknak a „tarka madaraknak”, akiknek látása felüldíti a kényszerűen immár hosszú ideje szürkéséghez szokott szemet.

Harmat Pál

tartalom

Pszichoanalízis és modernitás

Szummer Csaba:

Pszichoanalízis és modernitás;
A csábítási elmélet viszontagságai...

Beszélgetés **Székács Istvánnal**

Bókay Antal: Nietzsche és Freud

Hárs György Péter:

Pszichoanalízis — túl a modern tudományosságon

Erős Ferenc:

Vázlat az analitikus szociálpszichológiáról

Az orosz történelmi fejlődés különlegessége

Sz. Bíró Zoltán: Az orosz történelmi fejlődés különlegessége: rivális koncepciók és az önreflexió hagyományai

Alekszandr Janov: Az „orosz despotizmus” három arca

Alekszandr Szamoljovics Ahiezer: Oroszország: megosztott civilizáció?

Boris Groys: Az orosz nemzeti identitás keresése

Andrzej Walicki: A forradalom előtti Oroszország szellemi tradíciói

Krausz Tamás: Az orosz sajtószerűség ideológiáiról

Közvélemény-kutatás telefonon

Tarjányi József: Módszertani problémák a telefonos közvélemény-kutatásokban

Vita a telefonos közvélemény-kutatásokról

e-rovat

ÚJ KÖNYVEK

A berlini Verlag Das Neue Berlin (Eulenspiegelverlag) krimi sorozatában megjelent Arthur Koestler és Németh Andor *Wie ein Mangobumwunder* című „csalafinta kriminálregénye”, mely 60 évvel ezelőtt folytatásokban jelent meg a *Münchener Illustrierten Presse*-ben, melynek magyar változata a *Pesti Hírlap*-ban „A sanda kandúr” címmel került közlésre. A regény Baron Gyula ötletéből keletkezett a Koestler és Németh által alapított „cég” pénzkereső igyekezetében, a fiatal Koestler első elfelejtett regénye. Állítólag a pesti Hadik kávéházban hallotta meg Németh Andor Baron Gyula orvos alapötletét, amelyet átdolgozva elmesélt Koestlernek, aki az első változatot írta. Mivel a mű túlzottan melodramatikusként sikerült, elvetette és Némethnek adta a kéziratot, aki átdolgozta. Ebből a változathoz írta meg Koestler a végleges szöveget. Ez a kuriózus munka kultúrtörténetileg azért érdekes, mert az egyik szereplő alakját Freudról mintázták a szerzők.

(Jádi Ferenc)

Sigmund Freud: *Tömegpszichológia és más társadalomlélektani írások*. Fordította Szalai Sándor. Cserépfalvi, Budapest, 1995.

Sigmund Freud: *Pszichoanalízis*. Öt előadás 1909-ben a worcesteri Clark University-n. Fordította: Ferenczi Sándor. Kossuth Kiadó, Budapest, 1995.

Verena Kast: *A gyász: Egy lelki folyamat stádiumai és esélyei*. Fordította: Mérei Vera. T-Twins Kiadó, Budapest, 1995.

Richard Appignanisi–Oscar Zarate: *Nesze neked, Freud*. Fordította: Szalay Krisztina. Ikon, Budapest, 1995.

AZONOSSÁG ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉG

Tanulmányok az előítéletről és identitásról

Szerkesztette Erős Ferenc
Scientia Humana, Budapest 1996.

A rendszerváltás folyamatának szükség-szerű velejárója tehát, hogy a társadalom legkülönbözőbb csoportjaiban vetődik fel — olykor lázas, vehemens formában — az azonosság kérdése. Az identitáskeresésnek ez a felfokozott állapota súlyos dilemmákat vet fel. Vajon kialakul-e a modern, minden kizárólagosságtól mentes multikulturális identitás, amely sokféle kultúra, sokféle egyéni és kollektív tapasztalat, sokféle egyéni élettörténet egymás mellett élését jelenti? Vagy pedig túlsúlyra jutnak ismét a tekintélyelvűségen, kollektívvisztikus ideológiákon alapuló „archaikus pszeudoidentitások”, amelyek nevében napjainkban a világ számos pontján, s nem utolsósorban Közép- és Kelet-Európa egyes régióiban dúlnak fegyverrel vagy demagógiával vívott háborúk, s ahol az identitás modernizációjának egyik legnagyobb akadálya éppen az intolerancia, az előítélet és a rasszizmus?

A kötet szerzői: *Ehmann Bea, Erős Ferenc, Fábian Zoltán, Garai László, Kapás István, Kovács Éva, Köcski Margit, N. Varga Rita, Vajda Júlia, Vajda Zsuzsanna, Veres Sándor*.

Kapható: a nagyobb könyvesboltokban és a MTA Pszichológiai Intézetében

Erich Fromm: *Pszichoanalízis és vallás*. Fordította: Szigeti Miklós G. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

C. G. Jung: *Analitikus pszichológia*. Fordította: Vizi János. 2. kiadás, Göncöl, Budapest, 1995.

C. G. Jung: *Föld és lélek. Az archaikus ember*. Fordította: Linczényi Adorján. 2. kiadás, Kossuth, Budapest, 1995.

C. G. Jung: *Válasz Jób könyvére*. Fordította: Tandori Dezső. 2. kiadás. (Hermész Könyvek) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

Bodrog Miklós: *Álmaink világa. C.G. Jung nyomában*. (Hermész Könyvek) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

Kézdli Balázs: *A negatív kód*. Kultúra és öngyilkosság. (Pannónia Könyvek) Pro Pannonia, Pécs, 1995.

Zonda Tamás: *Öngyilkos nép-e a magyar?* Végeken Alapítvány, Budapest, 1995.

Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 1994. évi konferenciája. Irányzatok és kutatások a mai magyar pszichoanalízisben. Szerk. Lukács Dénes. Animula, Budapest, 1995.

Pszichológia Magyarországon. Szerkesztette Kiss György. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1995.

Pánik és fóbiák. Szerkesztette Bánki M. Csaba. Írták: Ágoston Gabriella és mások (A pszichiátria haladása) Cserépfalvi–Psychoeducatio–Léleknevelés Alapítvány, Budapest, 1995.

Magyar emlékmécesek. Tanulmányok a KÚT pszichoterápiás rendelő gyakorlatából:

holocaust túlélők és leszármazottaik terápiája. Szerkesztette László Klári. Magartartástudományi Füzetek 4. SOTE Magartartástudományi Intézet–MAPET–Végeken Alapítvány, Budapest, 1995.

A Thalassa Alapítvány
— a Cserépfalvi Kiadóval közösen —
THALASSA KÖNYVEK címmel
új könyvsorozatot indított.

A sorozat első kötete,

Haynal AndrÉ

**VITÁK A
PSZICHOANALÍZISBEN
(FREUD–FERENCZI–BÁLINT)**

című könyve 1996 áprilisában jelent meg. A kötetet a sajtó képviselőinek és a közönségnek a szerző jelenlétében a két kiadó 1996. május 3-án mutatta be. A könyv a nagyobb könyvesboltokban, valamint a Thalassa Alapítványnál (Bp.

Játéksz pszichológia Szöveggyűjtemény. Szerkesztette Stöckert Károlyné. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1995.

Szociálpszichológia. Európai szemszögből. Szerkesztette Miles Hewston, Wolfgang Stroebe, Jean-Paul Codol, Geoffrey M. Stephenson. Fordította Bodor Péter, Síklaki István, Ülkei Zoltán. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1995.